

ПОЗАБЛОКОВИЙ СТАТУС УКРАЇНИ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Олександр Деменко,
кандидат політичних наук,
професор кафедри міжнародних відносин
Національного університету оборони України

У статті аналізується значення позаблокового статусу для України як можливої альтернативи євроатлантичній інтеграції, розглядаються перспективи реалізації зовнішньополітичного курсу України як позаблокової держави.

Ключові слова: позаблоковий статус, нейтралітет, глобалізація, регіоналізація, міжнародна безпека, національні інтереси України.

In the article the value of non-aligned status for Ukraine is analyzed as a possible alternative for Euro-Atlantic integration. The author considers perspectives for realization external political course of Ukraine as a non-aligned state.

Keywords: non-aligned status, neutrality, globalization, regionalization, international security, national interest of Ukraine.

Важливим завданням для Української держави у сучасних умовах є пошук свого, адекватного національним інтересам, місця у системі міжнародних відносин. З огляду на відсутність єдності в українському суспільстві щодо визначення та реалізації єдиного стратегічного напрямку зовнішньої політики, пов'язаного з євроатлантичною інтеграцією, альтернативним напрямом зовнішньополітичної діяльності України розглядається проголошення позаблокового статусу держави.

Після президентських виборів 2010 року новообраний Президент України Віктор Янукович та його оточення одним із пріоритетів зовнішньої політики проголосили розвиток України як позаблокової держави. Нині цей курс активно впроваджується у життя. Постає питання: наскільки майбутні перспективи України як позаблокової держави відповідають її національним інтересам?

Вказана проблема перебуває у центрі уваги українських політиків та науковців. Досить ґрунтовно сутність позаблокового статусу та наслідки його проголошення для України аналізуються у роботах В. Бадрака, О. Їжака, О. Сушка, О. Литвиненка, В. Чалого, О. Чалого та багатьох інших фахівців.

Водночас питання позаблоковості та нейтралітету вкрай заполітизовані в Україні. Оцінки фахівців відходять на другий план, переважають думки політиків, які здебільшого є суб'єктивними, кон'юнктурними, містять некоректні порівняння, апелюють до світового досвіду без урахування українських реалій.

У статті аналізуються можливості та наслідки проголошення Україною позаблокового статусу для її майбутнього розвитку як незалежної і суверенної держави, розглядаються зовнішньополітичні перспективи України у контексті нових змін, які відбуваються як у нашій державі, так і у світі загалом.

На відміну від терміна «нейтралітет», поняття «позаблоковий статус» не має чіткого визначення у нормах міжнародного права. В європейській і північноамериканській політичній літературі та військових словниках термін «позаблоковий» майже не використовується і розглядається як один із синонімів для термінів «неприєднаний» і «нейтральний» [3].

Сутність позаблокового статусу держави визначається як її невходження до міжнародних структур колективної безпеки та оборони. Позаблокова країна у міжнародних відносинах розраховує виключно на власні сили, розбудовує свою безпекову політику на основі принципу оборонної достатності та відповідно до норм міжнародного права.

На європейському континенті є дві потужні організації колективної безпеки та оборони – Північноатлантичний альянс (НАТО) та Організація Договору про колективну безпеку (ОДКБ), а також нейтральні (позаблокові) країни – Австрія, Швейцарія, Швеція, Фінляндія і ті, що визначаються зі своїм воєнно-політичним статусом, – Україна, Молдова та Грузія. Україна і Грузія за останні роки наполегливо добивалися приєднання до НАТО. Проте необхідно визнати, що під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх факторів процес інтеграції нашої країни до НАТО призупинився. Тому очевидною є нагальна потреба корекції нинішньої зовнішньополітичної стратегії України.

Щоб відповісти на питання, чи вигідно Україні бути позаблоковою державою, слід розглянути реальні процеси, які відбуваються у сучасному міжнародному середовищі, та проаналізувати їх можливий вплив на таке рішення України.

По-перше, однією з особливостей і перспективних тенденцій розвитку сучасного світу є його регіоналізація, тобто формування регіональних систем безпеки і соціально-економічного розвитку. Україна перебуває на межі євразійської та європейської регіональних систем. Реально ці системи функціонують в інститутованих формах СНД та ОДКБ з одного боку, та ЄС і НАТО – з іншого. Усі країни

цього геополітичного простору вже, якщо не приєдналися до цих структур, то щонайменше однозначно визначили свої перспективи.

По-друге, реальністю сучасного світу є факт неподільності національної, регіональної і глобальної безпеки. Це означає, що жодна, навіть найпотужніша держава, одноосібно не може гарантувати свою власну національну безпеку.

По-третє, позаблоковий статус для України із позитивними наслідками стане можливим тільки за умов, коли в ньому будуть широко зацікавлені передусім провідні країни континенту і світу та найближчі сусіди. Наприклад, Швейцарія могла залишатися нейтральною країною навіть у найкритичніші часи Другої світової війни. Отже, для проголошення Україною позаблокового статусу необхідно, щоб цього насправді бажали євроатлантичний та євразійський воєнно-політичні альянси (НАТО і ОДКБ) і попередньо надали зі свого боку відповідні гарантії безпеки.

Аналіз нинішньої ситуації показує, що ОДКБ і перш за все Росія бажає не стільки позаблокового статусу України, скільки включення її у сферу свого геополітичного впливу, а НАТО – не стільки приєднання України до Альянсу, скільки недопущення її вступу до ОДКБ. Тому одностороннє проголошення Україною позаблокового статусу може перетворити її у так звану «сіру зону», де великі сусіди будуть розігрувати свої інтереси, а Україна перетвориться із суб'єкта на об'єкт міжнародних відносин.

Зауважимо, що європейські позаблокові країни (Австрія, Швеція, Фінляндія) є членами Європейського Союзу. Він активно розвиває власну безпекову політику, а нещодавно підписаний Лісабонський договір на порядок денний ставить не тільки спільну безпекову, а й оборонну політику.

Не треба забувати й про те, що геополітичне положення України можна охарактеризувати як серединну зону між європейською та євразійською культурами. Тож аби зберегти свій суверенітет і самобутність у статусі позаблокової країни, слід бути надзвичайно потужною державою, щоб протистояти як європейській, так і євразійській експансії.

Якщо йдеться про нейтралітет Австрії, Швейцарії, Швеції та Фінляндії, то треба усвідомлювати, що всі вони перебувають у єдиному західноєвропейському геополітичному, економічному й культурно-цивілізаційному просторі, відмінною особливістю якого від усіх інших просторів є верховенство права й реальна повага до прав людини. До того ж нейтралітет для цих країн не є догмою. Він базується на політичній доцільності, а не на юридичних нормах. У разі потреби ці країни можуть відмовитися від нього заради створення повноцінного військового союзу у рамках ЄС [3].

Слід також враховувати, що після підписання та ратифікації харківських угод щодо ЧФ між Україною та Росією термін оренди Російським Чорноморським флотом військової бази в Україні продовжується ще на десятки років. З огляду на цей факт можливий майбутній статус України можна визначити як позаблоковий без права на нейтралітет. Цінність подібної форми безпекової політики є дуже сумнівною.

Таким чином, для однозначного визначення свого власного позаблокового статусу Україна поки що не має достатніх зовнішніх умов. Крім цього, було б неприпустимою помилкою внаслідок проголошення позаблокового статусу згорнути співробітництво України з НАТО, у тому числі у межах Хартії про особливе партнерство, Інтенсифікованого діалогу та Щорічних національних програм.

Що у такій ситуації необхідно робити Україні?

Перше. Проголошуючи позаблоковий статус, слід підтвердити європейську і євроатлантичну інтеграцію України довгостроковим набуттям членства у цих структурах. Питання можливого вступу до НАТО і ЄС вирішуватиметься тоді, коли для цього будуть створені відповідні внутрішні і зовнішні умови. Але треба позбутися ілюзій про можливість поглиблення інтеграційних процесів між Україною і ЄС поза межами спільної політики воєнної безпеки. Не можна соціально-економічні та воєнно-політичні проблеми одночасно вирішувати на Заході і на Сході.

Друге. Необхідно відверто визнати, що проголошення позаблокового статусу є не стільки бажанням України, скільки тиском на неї зовнішніх умов. Проте у ситуації, коли Європа не готова прийняти Україну на рівноправних засадах, а в євразійській структурі Україна входити не хоче, проголошення на певний час позаблокового статусу найбільш адекватно відповідає середньостроковим національним інтересам України.

Третє. Україна має запропонувати НАТО і Росії підписати тристоронню угоду, наприклад: «Про позаблоковий статус України та його воєнно-політичні гарантії з боку Росії і НАТО». Без здобуття відповідних гарантій одностороннє проголошення Україною воєнно-політичної позаблоковості і одностороннє взяття на себе відповідних зобов'язань не принесе бажаних результатів. Як влучно висловився один із відомих українських політологів, «надана послуга (поступка) вже нічого не коштує, тому компенсації мають бути обумовлені й підтверджені заздалегідь. Ідучи на поступку, слід дуже добре розуміти, що дасть за неї партнер» [4]. Прикладом є ситуація довкола Будапештського меморандуму, який так і не став дієвим механізмом захисту національної безпеки України, оскільки

вказаний документ передбачає гарантії безпеки для України лише у випадку агресії або погрози агресією з використанням ядерної зброї [2]. Це означає, що напад на Україну або погроза такого нападу звичайними збройними силами не вимагатимуть від країн-гарантів жодних дій.

Четверте. Позаблоковий статус, на відміну від нейтрального, повинен не виключати, а, навпаки, передбачати активне військово-політичне співробітництво України з Росією і НАТО за напрямками узгоджених взаємних інтересів.

Які можливі наслідки проголошення позаблокового статусу України?

До імовірних позитивних наслідків слід віднести такі:

- внутрішня політика України буде позбавлена дражливого і суперечливого чинника, пов'язаного із можливістю вступу до НАТО, що може сприяти консолідації українського суспільства та об'єднанню усіх ресурсів для проведення соціально-економічних реформ;

- припиняться політичні спекуляції стосовно антиросійського спрямування зовнішньої політики України;

- Україна отримає можливість зосередитися над вирішенням внутрішніх і зовнішніх економічних проблем;

- наша держава нарешті вимушена буде звернути серйозну увагу на проблему забезпечення власної обороноздатності, а це, у свою чергу, буде сприяти активному проведенню оборонної реформи та наближенню Збройних Сил до світових стандартів;

- Україна зможе на паритетних засадах розвивати взаємовигідне співробітництво як із НАТО, так із Росією.

Водночас не слід забувати і про можливі негативні наслідки:

- позаблоковий статус означає насамперед досягнення і підтримку такого рівня обороноздатності країни, який дозволяє їй самостійно забезпечити недоторканність своїх кордонів і територій [1], що є надзвичайно дорогим задоволенням, пов'язаним із додатковими бюджетними витратами і обмеженням соціально-економічних програм. Точні цифри порахувати вкрай важко. Але у цьому контексті покажемо приклад Швеції, яка мала у 2008 році оборонний бюджет у розмірі 4,25 мільярдів доларів, що майже утричі більше оборонного бюджету України за аналогічний рік. Крім цього, витрати на одного військовослужбовця у Швеції на рік становлять 230 тисяч доларів, а в Україні – 6 тисяч 800 доларів. Середньомісячна зарплата контрактника у Швеції сягає 1500-1700 доларів, а в Україні – близько 110 доларів;

- Україна як позаблокова країна буде вимушена самотужки вирішувати цілий спектр питань, пов'язаних не тільки з безпекою, а й проблемами торгівлі, міграції людей, охорони довкілля тощо;

- проголошення позаблокового статусу не є гарантією того, що «боротьба за Україну» з боку провідних світових акторів припиниться. Існують цілком обґрунтовані побоювання, що наша держава і надалі буде залишатися буферною зоною та ареною геополітичного протистояння, а надії на внутрішню консолідацію українського суспільства можуть залишитися нереалізованими;

- крім чинника НАТО, у внутрішньому житті України існує багато інших суперечливих моментів, пов'язаних із реалізацією мовної політики, різними підходами до оцінки історичних подій тощо. Саме по собі проголошення позаблокового статусу не вирішить цих проблем. Якщо зараз суперечки щодо НАТО поступово вщухають у нашому суспільстві, то мовне питання, дискусії щодо оцінок Голодомору, подій Другої світової війни розгортаються з новою силою, причому з активним втручанням у ці процеси російської сторони. Тому сам факт відмови від євроатлантичної інтеграції України не забезпечить консолідації українського суспільства і нічого не змінить у внутрішньому житті держави;

- насамкінець слід пам'ятати, що проголошення позаблокового статусу України суперечить провідним тенденціям сучасного світового політичного процесу, сутність яких полягає в глобалізації і регіоналізації міжнародного життя. Україна може залишитися поза межами магістрального шляху розвитку цивілізованих країн, адже у сучасній світовій політиці провідне місце займають не тільки національні держави, а їх об'єднання (союзи).

Таким чином, Україна як суверенна держава має право бути як позаблоковою країною, так і вступати у будь-який воєнно-політичний альянс. Водночас проголошення позаблокового статусу диктується не стільки національними інтересами України, скільки зовнішніми умовами боротьби між євразійством і євроатлантизмом. Таке рішення можна розцінювати як тимчасову поступку ключовим гравцям на цьому полі на шкоду власним національним інтересам. Ця поступка може бути виправданою тільки за умов відповідних гарантій для України з боку провідних акторів сучасного світового політичного процесу.

1. Бадрак В. Позаблоковість – це дорого і... несучасно // Дзеркало тижня. – 2010. № 12 (792). – 27 березня. – С. 1, С. 4. 2. Будапештський меморандум [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lawmix.ru/abro.php?id=7981>. – Назва з титул. екрану. 3. Їжак О. Про позаблоковість без ілюзій // Дзеркало тижня. – 2010. № 17 (797). – 30 квітня. – С. 5. 4. Литвиненко О. Яку модель позаблоковості ми вибираємо? // Дзеркало тижня. – 2010. № 12 (792). – 27 березня. – С. 5.